

ชุมชนป้อมมหากาฬ : การต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาการไล่รื้อที่ดิน

Mahakan Fort Community :
The Struggle to Solve The Problem of Eviction.

ฐากร สิทธิโชค (Thakorn Sittichok)¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬที่กำลังเผชิญกับปัญหาการไล่รื้อที่ดิน โดยผู้เขียนได้ใช้วิธีวิทยาการศึกษาจากเอกสาร ตลอดจนการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มบุคคลที่อาศัยบริเวณชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร

ผลการศึกษาพบว่า ทางภาครัฐได้มีการจัดการพื้นที่กับคนในชุมชนในการออกมาตรการเวนคืนที่ดิน จนสร้างความไม่พอใจให้กับคนที่อาศัยในชุมชน เพียงเพราะต่างฝ่ายพยายามรักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์แห่งนี้ไว้ จึงมีการเรียกร้องตามกระบวนการยุติธรรม ผลปรากฏว่าศาลสั่งให้กรุงเทพมหานครดำเนินการต่อได้โดยไม่ผิดแต่อย่างใด ทั้งนี้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็ไม่สามารถยุติลงได้ ชุมชนและภาคประชาสังคมออกมาเพื่อเรียกร้องและเชิญทางกรุงเทพมหานครมาเสวนาและแก้ปัญหาดังกล่าว แต่ก็ไร้เงาของตัวแทนทางกรุงเทพมหานครเข้าร่วมและพยายามที่จะดำเนินการให้เสร็จให้ได้ ซึ่งจากการกระทำดังกล่าว ทางผู้ศึกษาได้นำแนวคิดของกรีมซีเกี่ยวกับการครอบนำทางอำนาจมาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ ทั้งกรุงเทพมหานครกับคนในชุมชนป้อมมหากาฬภายใต้แนวทางการรักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์แห่งความทรงจำ ดังนั้นทางออกสามารถแก้ไขได้ต้องอาศัยหลายฝ่ายของสถาบันทางสังคมมาร่วมกันพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์นี้ให้เป็นไปทิศทางเดียวกัน

คำสำคัญ : การต่อสู้, พื้นที่ประวัติศาสตร์, การไล่รื้อที่ดิน

¹อาจารย์ ดร., สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 90000, อีเมล : teepla@hotmail.com

Abstract

This article aims to study the Mahakan fort community facing the problem of land reclamation. The author uses the educational methodology of the documents, as well as in-depth interviews with people who live in the community of Fort Mahakan, Bangkok.

The study indicated that the government had managed the area with people in the community to issue land expropriation standards which caused dissatisfaction of people who are living in the community because they were trying to protect this historic area, so they urged the Administrative Court to halt the eviction. The result was that the court ordered Bangkok Metropolitan Administration (BMA) to continue the demolishing. The community and civil society came out to call and invite Bangkok Metropolitan Administration (BMA) to discuss and solve the problem, but there was no representative of BMA joining the meeting. In this paper, the author has adopted the concept of Gramsci's theory about the power of navigation to explain the various manifestations in various situation used by both Bangkok Metropolitan Administration (BMA) and the people in the Mahakan fort community. Therefore, to solve this problem requires the collaboration of social institutions to develop this historical area in the same direction jointly.

Keywords : Struggle, Historical space, Land reclamation

บทนำ

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้วางแผนนโยบายปรับปรุงบ้านเมืองให้สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยในสมัยของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ส่งผลให้คำสั่งซ่อมแซมป้อมพระสุเมรุและป้อมมหากาฬ ตลอดจนการกันรั้วทางเข้าไม่ให้ผู้คนขึ้นไป มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อเจรจาจัดซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดินและทรัพย์สินด้านหลังป้อมมหากาฬ ซึ่งปัจจุบันสถานการณ์ปัญหาการไล่รื้อที่ดินโดนภาครัฐในชุมชนป้อมมหากาฬ

ไม่เพียงแต่ต้องการศึกษาสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงเท่านั้น แต่ผู้ศึกษาต้องการทราบถึงบริบทพื้นที่ของการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านในชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งแน่นอนว่าหากย้อนกลับไปมองอดีตซึ่งเป็นประวัติศาสตร์สำคัญของประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 1 สามารถพิจารณาและเข้าใจได้ว่า “ป้อมมหากาฬ” เป็นโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ที่สำคัญเป็น 1 ใน 14 ป้อมที่ถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชาติและความเป็นรัฐชาติ ซึ่งเป็น “โครงสร้าง” (Structure) ที่ล้วนแล้วแต่ผูกโยงไว้กับอำนาจ ในขณะที่เดียวกันเมื่อมีการเกิดขึ้นของ “ป้อมมหากาฬ” ก็ย่อมส่งผลให้ผู้คนในฐานะ “ปัจเจกบุคคล” (Agency) ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยอาจไม่ได้คำนึงถึงว่าการเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ป้อมมหากาฬ ทำให้การดำเนินวิถีชีวิตได้ตกอยู่ภายใต้การดูแลของโครงสร้างทางสังคม ที่แฝงไปด้วยอำนาจของชนชั้นปกครองเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน ทั้งนี้ป้อมมหากาฬก็ย่อมต้องได้รับการดูแล จากภาครัฐ เนื่องจากเป็นโบราณสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ จึงทำให้การเกิดนโยบายการพัฒนาเพื่อปรับปรุงหรือซ่อมแซมตามมา และแน่นอนว่าการพัฒนาดังกล่าวก็ไม่ได้หมายความว่า สามารถนำไปสู่การสร้างความสำเร็จให้แก่ประเทศเพียงอย่างเดียว หากแต่การพัฒนาได้นำไปสู่การส่งผลกระทบต่อคนเล็กคนน้อยที่อาศัยในบริเวณป้อมมหากาฬเช่นกัน อย่างไรก็ตาม การเริ่มต้นทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาของป้อมมหากาฬ ไม่เพียงแต่จะทำให้เข้าใจอดีตและนำไปสู่การเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่ยังทำให้เกิดการตั้งคำถามที่ว่า “การใช้อุดมการณ์ของคนในชุมชนเพื่อต่อสู้เรียกร้องสิทธิระหว่างภาครัฐกับชุมชนต่อกรณีถดถอยที่อยู่อาศัยในชุมชนป้อมมหากาฬ” ทั้งนี้เมื่อช่วงเวลาผ่านไปการดำเนินการจากภาครัฐและหน่วยงานของกรุงเทพมหานคร มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมีความผูกพันและเกี่ยวข้องกับ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” เหล่านั้นมาอย่างยาวนานและเป็นพื้นที่เพื่อการศึกษาในเชิงความขัดแย้ง การใช้อำนาจของชนชั้นนำในฐานะหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการพัฒนาเมือง ตลอดจนการขอใช้สิทธิในการดำรงชีวิตและตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชนป้อมมหากาฬต่อไป ซึ่งในบทความนี้ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ และสืบค้นจากข้อมูลต่างๆ ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องประมาณ 3 ท่านซึ่งเป็นตัวแทนของชุดข้อมูล ความคิดเห็นของคนในพื้นที่ ที่รับรู้ปัญหาที่เรื้อรังมาจนถึงปัจจุบัน

“ป้อมมหากาฬ” กรุงรัตนโกสินทร์

ภายหลังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) จึงทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี พระองค์ทรงย้ายราชธานีจากฝั่งตะวันตกมาอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา จากนั้นโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังและสถาปนา “กรุงรัตนโกสินทร์” เป็นราชธานี เมื่อปี พ.ศ. 2325 และก่อสร้างพระนครได้เริ่มจริงจึงเมื่อปี พ.ศ. 2326 โดยโปรดให้ขุดคลองคูเมืองขึ้นใหม่อีกชั้น ขนานกับคลองคูเมืองเดิม โดยขยายออกไปทั้งทิศตะวันออกและทิศใต้เรียกว่า “คลองรอบกรุง” หรือ “คลองบางลำพู-คลองโอ่งอ่าง” เพื่อป้องกันข้าศึกชั้นแรก พร้อมทั้งสร้างกำแพงเมือง ประตูเมืองและป้อมปราการขึ้นใหม่ 14 ป้อมโดยรอบ เพื่อป้องกันข้าศึกชั้นที่สองโดย 1 ใน 14 ป้อมคือ ป้อมมหากาฬ และในเวลาต่อมาเริ่มมีบุคคลเข้าไปปลูกสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นชุมชน ซึ่งพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นจุดรวมเส้นทางสัญจรสำคัญหลายสายในยุคต้นรัตนโกสินทร์ (วิภาวรรณ ศิริพรรคชัย, 2550 : 1-3) อีกทั้งพื้นที่นี้ยังเป็นจุดขนถ่ายสินค้าและกลายเป็นศูนย์รวมของสินค้านานาชนิด ทั้งนี้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) และสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดราชนัดดารามและพระราชทานที่ดินบางส่วนบริเวณหลังป้อมมหากาฬให้กับข้าราชการบริพาร เพื่อดูแลจัดการวัดเป็นที่อยู่อาศัย โดยได้มีการออกเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์เป็นโฉนดที่ดินให้ พร้อมทั้งมีการก่อสร้างถนนหนทางและระบบสาธารณูปโภค ทำให้ในเวลาต่อมามีบุคคลเข้าไปปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ตามแนวขนานไปกับกำแพงเมืองตั้งแต่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศไปจนถึงแนวคลองหลอดวัดเทพธิดารามในปัจจุบัน ต่อมาเรียกว่า “ตรอกพระยาเพชร”

ตรอกพระยาเพชร เคยเป็นบ้านพักของพระยาเพชรปาณี (ตรี) ข้าราชการกระทรวงวังและเป็นชาวปีพาทย์โขนละครและเป็นแหล่งกำเนิดโรงลิเกทรงเครื่องแห่งแรกของสยาม ซึ่งลิเกเป็นแบบทรงเครื่อง ใช้วงร่ำมะนาบรรเลงตอนออกแขกและใช้ปีพาทย์บรรเลงในช่วงละคร (สำนักงานเขตพระนคร, มปป.: 23) และได้เป็นที่เลื่องลือเรื่อยมาตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 6 ซึ่งเหล่านี้ถือเป็นศิลปะการแสดงที่ชาวบ้านในชุมชนป้อมมหากาฬได้ร่วมกันอนุรักษ์และสร้างสำนึกร่วมในพื้นที่ทาง

ประวัติศาสตร์ของไทยที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ให้เกิดขึ้นภายในบริเวณพื้นที่ “ป้อมมหากาฬ” เพื่อแสดงให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้ต่างก็มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ถ่ายทอดมาสู่ลูกหลานที่อาศัยอยู่ในชุมชนป้อมมหากาฬมาอย่างยาวนานจวบจนปัจจุบัน จากข้อมูลเบื้องต้นผู้เขียนพบว่า ในประวัติศาสตร์ของการเกิดขึ้นมาของ “ป้อมมหากาฬ” ไม่ได้เป็นเพียงการเข้ามาดำรงอยู่ของผู้คนในพื้นที่และดำเนินวิถีชีวิตอย่าง “ไร้รากเหง้า” แต่การดำรงอยู่ของผู้คนล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนหรือ “การมีรากเหง้า” อันโดดเด่นของชุมชนป้อมมหากาฬ โดยเฉพาะความผูกพันอยู่กับศิลปะ วัฒนธรรมการแสดง ซึ่งได้ถูกถ่ายทอดมายังลูกหลานในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นได้ว่าพื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นพื้นที่ที่จำกัดอยู่เฉพาะสถาบันกษัตริย์หรือชนชั้นมีหน้าที่เป็นผู้ดูแลและครอบครองเท่านั้น แต่พื้นที่เหล่านี้ก็กลับกลายเป็นการยึดโยงและเชื่อมร้อยวิถีชีวิตของผู้คนในครั้งอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกัน โดยใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นกลไกในการช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองและชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งถือเป็นลูกหลานได้ร่วมกันอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมเอาไว้ ซึ่งประเด็นตรงนี้สอดคล้องกับความเชื่อของกริมส์ที่ว่าโครงสร้างและปัจเจกบุคคลต่างก็มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่ทว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอาจเป็นไปในเชิงบวก โดยไม่ได้มองว่าเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่โครงสร้างหรือสถาบันกษัตริย์ได้ครอบงำความคิดของปัจเจกบุคคลหรือชาวบ้านที่จะนำไปสู่การต่อสู้หรือต่อรองเพียงอย่างเดียว แต่ผู้เขียนก็ไม่ได้หมายความว่าความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นครั้งนี้ จะไม่นำไปสู่การครอบงำและเกิดการต่อสู้หรือต่อรองระหว่างกัน เพราะการที่ประวัติศาสตร์ของการเกิดกรุงรัตนโกสินทร์ที่ถูกสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นชนชั้นนำนี้เองที่ได้ทำหน้าที่เสมือน “ผู้ครอบครองที่มีอำนาจ” หากในความหมายของกริมส์ก็คือ การครอบความเป็นเจ้า (Hegemony) ที่ถูกถ่ายทอดมาสู่หน่วยงานภาครัฐเพื่อสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) โดยที่ชาวบ้านอาจหลงเชื่อและมองไม่เห็นว่าการเกิดขึ้นมาของป้อมมหากาฬ มีเส้นกันของอำนาจระหว่างโครงสร้างและปัจเจกบุคคลหรือมีนัยของการแบ่งความเป็นชนชั้นเอาไว้ และสิ่งเหล่านี้เองจึงได้นำมาสู่ปัญหาของการไล่รื้อหรือเวนคืนที่ดิน โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่เพื่อปกป้องหรืออนุรักษ์ป้อมมหากาฬ ในฐานะพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่ยังยึดติดอยู่กับชนชั้นปกครองที่มีอำนาจ (โดยเฉพาะรัฐบาลในแต่ละยุคสมัย) ซึ่ง

แน่นอนว่ามีความแตกต่างจากพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ในมิติของคนในชุมชนและเมื่อเป็นเช่นนั้นจึงทำให้บางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางสังคมและปัจเจกบุคคลทำให้เกิดการต่อสู้หรือต่อรองกันอยู่ตลอดเวลา

ชนชั้นปกครองกับการสร้างกลไกการครอบงำทางอุดมการณ์

ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) เป็นต้นมา ผู้ศึกษาพบว่า “ชนชั้นปกครอง” ได้แก่ หน่วยงานรัฐและรัฐบาล ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการที่จะปรับปรุงหรืออนุรักษ์บริเวณป้อมมหากาฬ ขณะเดียวกันประเด็นเหล่านี้ก็ได้นำไปสู่จุดเริ่มต้นของการสร้างกระบวนการครอบงำอำนาจของชนชั้นปกครองผ่านนโยบายการพัฒนาเมืองเอาไว้เช่นกัน โดยเริ่มต้นจากการที่ราชบัณฑิตยสถานได้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์กำแพงเมือง ประตูเมืองและป้อมปราการไว้เป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ ในขณะที่กรมศิลปากรก็ได้ทำการขึ้นทะเบียนป้อมมหากาฬเป็นโบราณสถานเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2492 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2502 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะชนชั้นปกครอง (Hegemony) ได้ทำการรวมศูนย์อำนาจทางการปกครองด้วยระบอบเผด็จการทั่วราชอาณาจักร ซึ่งส่งผลต่อชุมชนป้อมมหากาฬที่เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ โดยมีการพัฒนาพื้นที่เหล่านั้นให้กลายเป็นสวนสาธารณะหรือพื้นที่สีเขียวและต้องการปรับปรุงบ้านเมืองรวมถึงชุมชนป้อมมหากาฬให้สะอาดเป็นที่เรียบร้อย จึงได้จัดทำโครงการอนุรักษ์ป้อมมหากาฬและปรับปรุงบริเวณโดยรอบ ซึ่งอยู่ภายใต้นโยบายการพัฒนาเมืองหรือนโยบายสาธารณะ และได้สั่งการให้กรุงเทพมหานครในสมัยที่ยังเป็นเทศบาลนครหลวงจัดการซ่อมแซมป้อมปราการที่เหลือ (วิภาวรรณ ตีริพรรคชัย, 2550 : 1-5) และในปี พ.ศ. 2521 ได้เปลี่ยนเป็นชื่อโครงการอนุรักษ์และปรับปรุงป้อมมหากาฬ โดยกรุงเทพมหานครเป็นผู้รับผิดชอบ จนกระทั่งปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนชื่อโครงการเป็น นโยบายการอนุรักษ์ป้อมและกำแพงพระนคร เพื่อการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้ถูกปิดบับป้ายประกาศเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2559 เพื่อโล่หรือเวียนคืนที่ดินจากชาวบ้านในชุมชนป้อมมหากาฬท่ามกลางสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม จากการติดตามสถานการณ์และลงภาคสนามเพื่อพูดคุย พร้อมกับการเข้าไปร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมภายในชุมชนที่ผ่านมา ทำให้

เห็นและเข้าใจภาพเหตุการณ์ของกลุ่มคน โดยเฉพาะคนเล็กคนน้อยที่กำลังลุกขึ้นมาต่อต้านนโยบายดังกล่าวของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่เพียงมุมเดียว ซึ่งก็อาจทำให้ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคน 2 กลุ่มคือ หน่วยงานรัฐในพื้นที่และชาวบ้าน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดเฉพาะกลุ่มคน 2 กลุ่มเพียงเท่านั้น อย่างน้อยการหันกลับไปศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจุดเริ่มต้นของแผนนโยบายดังกล่าวว่ามีที่มาที่ไปอย่างไรไปพร้อม ๆ กันนั้น กลับทำให้พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นได้ถูกจัดชนวนและเริ่มมาจาก “กลุ่มชนชั้นปกครอง/ชนชั้นนำ” ตั้งแต่อดีต ซึ่งดำรงอยู่ในสถาบันการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคมในการที่จะสร้างกลไกการครอบงำทางความคิดหรืออุดมการณ์ให้แก่ผู้คนในสังคม โดยใช้วิธีการสอดแทรกผ่านกลไกนโยบาย (วัชรพล พุทธรักษา, 2551 : 3) นั่นคือ นโยบายการพัฒนาเมือง/นโยบายการสาธารณะ เพื่อให้ผู้คนในสังคมเกิดการยอมรับหรือเห็นพ้องต้องกัน (Consensus) ในแผนนโยบายดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะความต้องการให้พื้นที่โดยรอบโบราณสถาน ซึ่งเป็น “พื้นที่ประวัติศาสตร์” ได้กลายเป็นพื้นที่สีเขียวหรือสวนสาธารณะถือเป็นการจัดการพื้นที่ด้วยวิถีแบบการเมืองเชิงอำนาจที่ซ่อนอยู่ภายใต้นโยบายสาธารณะ (ธณภณ วัฒนกุล, 2550 : 40) จากการสัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่สำนักโยธาของกรุงเทพมหานคร ได้กล่าวว่า การจัดการพื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬ เป็นแนวคิดที่นำไปสู่การพัฒนาเมืองให้สะอาดและมีความพัฒนาเป็นแหล่งมรดกทางความทรงจำของคนในพื้นที่และคนที่มาเยี่ยมเยือน (ศักดิ์ชัย บุญมา (ผู้ให้สัมภาษณ์), สุภากร สิทธิโชค (ผู้สัมภาษณ์), ที่ชุมชนป้อมมหากาฬ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2559.) เมื่อผู้ศึกษาพิจารณาจากการลงพื้นที่และการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาวิเคราะห์ถึงเป้าหมายของการพัฒนาพื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬ จะเห็นว่ากรุงเทพมหานครพยายามพัฒนาเมืองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพราะพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่แค่ 1 ใน 2 ของความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ทางการรบในอดีตที่หลงเหลืออยู่และมีคุณค่าแห่งความทรงจำ มากกว่าการตั้งถิ่นฐานของผู้คนเหมือนอดีตกาลที่ผ่านมาทั้งนี้ชนชั้นปกครองทำหน้าที่ในการครอบงำความเป็นเจ้าหรือการครอบอำนาจ (Hegemony) มาโดยตลอด แต่ทว่าในท้ายที่สุดแผนนโยบายดังกล่าวก็ไม่สามารถนำไปสู่การครอบงำผู้คนในสังคมได้ทั้งหมด โดยเฉพาะชาวบ้านในชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้ได้รับผลกระทบจากแผนนโยบายดังกล่าวโดยตรง ดังนั้น การครอบอำนาจของชนชั้นปกครอง

โดยเฉพาะในยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์กับความพยายามดำเนินการจัดทำแผนนโยบายเพื่ออนุรักษ์ป้อมมหากาฬนั้น ได้สอดคล้องกับแนวคิดการครองอำนาจนำของกรมชี่ที่กล่าวถึง การที่ชนชั้นปกครองได้ใช้เพื่อทำให้เกิดการยอมรับจากชนชั้นผู้ถูกปกครอง ซึ่งไม่ได้ผ่านการบังคับหรือใช้กำลังเข้าควบคุม เพื่อที่จะโน้มน้าวผู้คนให้ยอมรับต่อคุณค่าทางการเมือง และศีลธรรมของชนชั้นปกครองบางอย่าง จนเกิดการยอมรับในระดับของจิตสำนึก และกลายเป็นสามัญสำนึกไปในที่สุด (บุญญวันต์ จิตประคอง, 2555 : 23)

ดังนั้น รัฐบาลจึงมีหน้าที่ในการสร้างการครอบงำ และปลูกฝังความคิดให้แก่ชนชั้นผู้ถูกปกครองให้ยอมรับในคุณค่าแห่งสำนึกทางประวัติศาสตร์ พลังทางอำนาจทางการเมืองที่แท้จริงอาจกระทำผ่านอุดมการณ์ (Ideology) หรือทัศนคติ/มุมมองที่สำคัญในการมองพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬ เพราะฉะนั้นความคิดและสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ประกอบขึ้นมาเป็นอุดมการณ์โดยทั่วไปให้แก่คนในชุมชน จึงถูกกำหนดขึ้นมาจากผู้ปกครอง และอุดมการณ์รักษาและดูแลแหล่งประวัติศาสตร์นี้เป็นตัวช่วยให้ผู้ปกครองสามารถปกครองพลเมืองของตนในการดำเนินการตามกฎหมาย

ปัญหาการไล่รื้อที่ดินระหว่าง “รัฐ” และ “ชาวบ้าน”

ทุกวันนี้เราอาจจะไม่ค่อยตื่นเต้นเท่าไรนักกับปัญหาการไล่รื้อที่ดิน เพราะเราอาจจะเห็นประชาชนที่ถูกขับไล่มาต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยในรูปแบบของการชุมนุมจนชินตา วัตถุประสงค์ของการไล่รื้อนั้นมีหลากหลายบนความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ ซึ่งระยะเวลาที่ผ่านมามีทั้งชุมชนที่ถูกขับไล่ต่อสู้กับการกระทำที่ไม่เป็นธรรมของภาครัฐบ้างก็ล้มลงยอมแพ้แต่โดยดี เพราะไร้ซึ่งทางออกและขาดพลังมวลชนในการต่อสู้ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ ชุมชนบนผืนแผ่นดินไทยกว่า 6,000 ชุมชนนั้น ใช่ว่าจะมีปัญหาไล่รื้อที่ดินเฉพาะเพียงภาคส่วนของเขตชานเมืองหรือต่างจังหวัดเท่านั้น แต่กลับพบว่า 2,000 กว่าชุมชนในเขตเมืองหลวง อย่าง “กรุงเทพมหานคร” ก็ประสบปัญหาประเภทนี้เช่นเดียวกัน (เจนศักดิ์ แซ่ฮึ้ง, 2553 : 41) โดยเฉพาะสถานการณ์ปัญหาการไล่รื้อที่ดินในชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ชานพระนคร กรุงเทพมหานครที่ได้กลับกลายมาเป็นประเด็นทางสังคมที่น่าจับตามองอีกครั้ง โดยปัญหาดังกล่าวเป็นถือเป็นความขัดแย้งระหว่าง “รัฐ” กับ “ชาวบ้าน” ที่

แสดงออกมาในรูปของการแย่ง “พื้นที่” และมีการโต้ตอบกันมาอย่างยืดยาวยาวนานกว่า 30 ปีจวบจนปัจจุบัน ทั้งนี้สถานการณ์ปัญหาดังกล่าวต่างก็ไม่มีท่าทีว่าจะสิ้นสุดได้อย่างง่ายดาย โดยการพัฒนาชุมชนในเขตเมืองรอบเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ยังคงถูกกำหนดและถูกใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินการโดยบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า โดยไม่ได้คำนึงถึงคนเล็กคนน้อยที่มีส่วนสำคัญและมีความสัมพันธ์ในการที่จะร่วมกันพัฒนาประเทศในมิติต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กัน ก็จะเป็นประเด็นปัญหาที่ยากจะแก้ไข อย่างไรก็ตาม การพัฒนาชุมชนเมืองของรัฐ ในเขตพระนครไม่เพียงแต่ต้องคำนึงถึงการพัฒนาวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เพียงเท่านั้น แต่การพัฒนาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ตั้งของเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งถือเป็น พื้นที่ประวัติศาสตร์ โดยในปัจจุบันเหลือเพียง 2 ป้อม ย่อมมีความหมายมากกว่าการเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้พื้นที่ทุกพื้นที่เต็มไปด้วยการเข้ามาอยู่อาศัยหรือตั้งรกรากถิ่นฐานของผู้คน และนำไปสู่การดำเนินวิถีชีวิตที่ผู้คนต่างล้วนก็มีการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน สิ่งเหล่านั้นถือเป็นต้นทุนทางสังคมที่ผู้ศึกษาคิดว่าการจะทำความเข้าใจพื้นที่ประวัติศาสตร์ ในเขตชุมชนป้อมมหากาฬที่ผู้คนอาศัยกันมาอย่างยาวนานจนปัจจุบันนั้นไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเอกสารหรือตำราทางวิชาการของหน่วยงานราชการ ก็ไม่ได้ปฏิเสธการนิยามความหมายพื้นที่ประวัติศาสตร์ ของหน่วยงานรัฐในพื้นที่ซึ่งพยายามนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการไล่หรือเวนคืนที่ดินจากชาวบ้านในชุมชนป้อมมหากาฬ เพียงแต่ต้องการชี้ให้เห็นว่าคำว่าพื้นที่ประวัติศาสตร์ของคนในชุมชนป้อมพระมหากาฬอาจมีความหมายมากกว่าการมองเห็นพื้นที่ประวัติศาสตร์เป็นเพียงแหล่งสถานที่พักผ่อนหรือเป็นสถานที่ที่อนุรักษ์ไว้สำหรับเป็นหน้าเป็นตา ให้กับกรุงเทพมหานครเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว แต่ป้อมมหากาฬอาจมีความหมายหรือมีคุณค่ามากกว่าพื้นที่ที่ตนเองได้เข้ามาตั้งรกรากหรือเข้ามาอยู่อาศัยที่เชื่อมร้อยผู้คนมาจากต่างพื้นที่กัน สามารถเข้ามาอยู่ร่วมกันโดยใช้พื้นที่ประวัติศาสตร์ เป็นตัวเชื่อมร้อยชีวิตผู้คนให้เกิดความรัก ความผูกพันและสามารถสร้างสำนึกรักในถิ่นฐานในพื้นที่ตรงนี้ได้ที่น่าสนใจ

ดังนั้นการทำความเข้าใจพื้นที่ประวัติศาสตร์บริเวณป้อมมหากาฬ จึงกลายเป็นพื้นที่ที่เกิดปัญหาการไล่หรือที่ดินหรือการเวนคืนที่ดินระหว่างรัฐกับคนในชุมชน ในมุมมองได้มีการต่อสู้หรือต่อรองกับรัฐโดยการเรียกร้องต่อศาลเพื่อขอความยุติธรรมเพื่อมิให้ชุมชนตนเองถูกไล่หรือ ซึ่งประเด็นสุดท้ายนี้ผู้ศึกษามีความสนใจ เพราะตลอด

ระยะเวลาในการต่อสู้ของชาวบ้านต่อการไล่รื้อที่ดินสามารถต่อสู้มายาวนาน อาศัยอำนาจทางสถาบันทางสังคมหลักผ่านกระบวนการใช้อำนาจทางกฎหมายจากพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในท้องที่เขตพระนคร โดยเฉพาะการไล่รื้อหรือเวนคืนที่ดินของชาวบ้านอาจไม่สามารถใช้ได้กับชาวบ้านทุกคนในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ของอันโตนิโอ กรัมสกี มาใช้วิเคราะห์ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่ได้ศึกษา โดยทัศนะพื้นฐานที่กรัมสกีเชื่อว่า “โครงสร้าง” (structure) และ “ปัจเจกผู้กระทำการ” (agency) ต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น การที่สถาบันหลักของสังคมหรือวัฒนธรรมครอบงำความคิดหรือการกระทำของมนุษย์ (ปัจเจกบุคคล) ไว้อย่างไร ส่วนมนุษย์ที่ตกอยู่ภายใต้การกำกับของกรอบโครงสร้างเพียงใด ก็มีความพยายามและมีศักยภาพที่จะดิ้นรนต่อสู้ ต่อรอง ดัดแปลง หรือต่อต้านกับพลังของโครงสร้างเสมอ (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2553 : 175) ในขณะเดียวกันภายใต้แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) นั้น ต้องทำความเข้าใจและนำแนวคิดอื่นๆ มาประกอบ จึงสามารถทำให้เข้าใจแนวคิดการครองอำนาจนำได้ดียิ่งขึ้น เช่น สังคมการเมือง (Political Society), ประชาสังคม (Civil Society), ปัญญาชน (Intellectuals), การใช้กำลังบังคับและการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Coercion/Consent), สงครามเคลื่อนไหวทางการเมืองและสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Manoeuvre/War of Movement), กลุ่มทางประวัติศาสตร์ (Historical Bloc), สภาคนงาน (Worker's Councils), ลัทธิอเมริกันนิยมกับลัทธิฟอर्डิสซึม (Americanism and Fordism) เป็นต้น (ภูริทัต ไชยเศรษฐ์, 2547 : 24-27)

การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดภายใต้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์

สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด หมายความว่า กระบวนการที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ได้นั้น จะต้องเอาชนะความคิดและจิตใจของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมให้ได้เสียก่อน โดยกรัมสกีได้กล่าวว่า การปฏิวัติทุกครั้งจำเป็นต้องมีสงครามช่วงชิงความคิดผู้คนหรือเป็นการต่อสู้ทางด้านคุณค่า/ความหมายที่อยู่ในระดับโครงสร้าง และจำเป็นต้องอาศัยการทำงานในระยะเวลาที่ค่อนข้างยาวนาน (กาญจนา แก้วเทพ, 2553 : 183-184) ดังกรณีการไล่รื้อหรือเวนคืนที่ดินในชุมชนป้อมมหากาฬนั้นได้

เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานระหว่าง “รัฐ” คือ รัฐบาลตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์และรัฐบาล
ทอณอิน/หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่กับ “ชาวบ้าน” คือ กลุ่มชาวบ้านที่ไม่ต้องการออก
จากชุมชน ด้วยเหตุผลของความต้องการอนุรักษ์และดูแลพื้นที่ในฐานะ “ผู้มาตั้ง
ถิ่นฐานหรือผู้ที่ถูกสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีมาจากบรรพบุรุษ” ซึ่งต่างฝ่ายต่าง
พยายามสร้างความหมายเพื่อต่อสู้/ต่อรองบน “พื้นที่ประวัติศาสตร์” อีกทั้งรัฐและ
ชาวบ้านต่างได้พยายามช่วงชิงการครองอำนาจนำไปพร้อมกับการสร้างความ
ยินยอมพร้อมใจ เนื่อกกลุ่มคนในชนชั้นอื่น ๆ ผ่านคำว่า “พื้นที่ประวัติศาสตร์” เพื่อ
ให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้และยอมรับที่แต่ละฝ่ายได้นิยามกันขึ้นมาเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่ง
ผลประโยชน์และอำนาจของกลุ่มตน (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2558 : 13) ในขณะเดียวกัน
ภายใต้สงครามการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดระหว่าง “รัฐ” และ “ชาวบ้าน” ก็จะมี
กระบวนการดำเนินการผ่านกลไกต่าง ๆ ดังนี้

1. กลไกด้านการครอบงำทางอุดมการณ์และกลไกด้านการปราบปรามกรณี ของรัฐ

สำหรับกรณีการไล่รื้อที่ดินของ “รัฐ” ก็มีการใช้กลไก 2 ด้าน คือกลไกด้าน
การครอบงำทางอุดมการณ์ (Ideological Apparatus) และกลไกด้านการปราบปราม
(Repressive Apparatus) กล่าวคือ รัฐบาลและหน่วยงานภาครัฐตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
ทำให้ผู้เขียนมองเห็นถึงจุดเริ่มต้นของ “การครองความเป็นเจ้า” ของชนชั้นปกครอง
คือ ยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ที่ดำรงภายใต้สถาบันการเมืองการปกครองซึ่งเป็น
สถาบันหลักของสังคม/วัฒนธรรมที่ต้องการนำนโยบายการพัฒนาเมือง เพื่อ
ปรับปรุงให้พื้นที่ชุมชนทางประวัติศาสตร์กลายเป็นสวนสาธารณะหรือพื้นที่สีเขียว
นโยบายดังกล่าวเป็นกลไกสำคัญ เพื่อให้ผู้คนในสังคมเกิดการยอมรับหรือความ
ยินยอมพร้อมใจในการคืนที่ดินที่อาศัยแก่รัฐ ในขณะเดียวกันก็จะมีหน่วยงานรัฐ
กรณีการนำนโยบายการพัฒนาเมืองภายใต้กิจกรรมดูแลพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ไป
ใช้ในชุมชนป้อมมหากาฬ ผู้ศึกษากลับพบว่ามีการใช้กลไกการครอบงำทางอุดมการณ์ และการ
ใช้กลไกด้านการปราบปราม ได้มีการใช้กฎหมายว่าด้วยพระราชกฤษฎีกากำหนดเขต
ที่ดิน

ทั้งนี้กรุงเทพมหานครได้ออกพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดิน ส่งผลให้ชุมชน
ป้อมมหากาฬจะต้องถูกไล่รื้อเพื่อนำพื้นที่ไปสร้างเป็นสวนสาธารณะ ตามแผนแม่บท

เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ หลังจากประกาศในราชกิจจานุเบกษา ได้ 1 ปี (อรรถวธน์ เหม่นแหลม, 2559 : 23) หลังจากนั้นมีการเคลื่อนไหวหรือการต่อสู้ของชาวบ้านมาอย่างต่อเนื่อง และการที่ชาวบ้านในชุมชนถูก พระราชกฤษฎีกา การเวนคืนที่ดินจากกรุงเทพมหานครที่พยายามพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้กลายเป็นสวนสาธารณะนั้น ถือเป็นการพยายามในการใช้มิติทางด้านกฎหมายเป็น กลไกในการปราบปราม เพื่อให้รู้หรือการเวนคืนให้ชาวบ้านออกจากชุมชน และ ถือเป็นครั้งแรกที่การใช้กฎหมายดังกล่าวเป็นสาเหตุและจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่ สถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐและคนในชุมชนจนถึงทุกวันนี้ ในขณะที่ เดียวกันการใช้กฎหมายถือเป็นกลไกของรัฐ เพื่อใช้ในการบังคับกดขี่ (Coercion) ที่มีอยู่ในสังคมการเมือง (Political Society) ซึ่งกริมซีถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของ โครงสร้างส่วนบน (สุรพงษ์ ชัยนาม, 2557 : 115-116) เป็นอุดมการณ์ที่ หน่วยงาน รัฐใช้เป็นกลไกในการครอบงำหรือบีบบังคับชาวบ้านในชุมชนออกจากพื้นที่ แต่ใน ทางตรงกันข้ามกลายเป็นการจุดชนวนของการโต้ตอบหรือการการต่อสู้ของชาวบ้าน ในชุมชนในระยะต่อมา และได้นำไปสู่การก่อเกิด “ปัญญาชน” ในชุมชนพร้อมกับการสร้างพลังหรือแนวร่วมจากผู้คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการต่อสู้หรือการ ได้ตอบโต้ให้ตนมีสิทธิ์อาศัยอยู่ยังบริเวณชุมชนป้อมมหากาฬแห่งนี้

2. กลไกด้านการครอบงำทางอุดมการณ์ กรณียของ “ชาวบ้าน”

การต่อสู้ของชาวบ้านได้เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน แต่ในขณะที่สถานการณ์ปี พ.ศ.2546 ชาวบ้านทุกคนไม่ได้ต่อสู้ทั้งหมด เพราะมีบางส่วนได้ออกไปจากชุมชน ในช่วงที่มีการไล่รื้อ ซึ่งหากย้อนกลับไปศึกษาสถานการณ์การไล่รื้อชุมชนในปี 2546 ถือเป็นการเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่มีการปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างหน่วยงานรัฐและ ชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ยังคงยึดเหนี่ยวในการต่อสู้อยู่จนถึง ปัจจุบัน ซึ่งการต่อสู้ได้ทำให้ผู้เขียนได้ทราบและเข้าใจเหตุผลของการต่อสู้คือ เป็นการ ต่อสู้ที่ส่งผ่านกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจากสถาบันครอบครัว ถือเป็นกลไกหนึ่งที่กริมซี เรียกว่า กลไกการครอบงำทางความคิดหรืออุดมการณ์ ซึ่งเป็นการปลูกฝังหรือผลิตซ้ำ อุดมการณ์ในการต่อสู้ และทำให้ผู้คนในชุมชนซึ่งเป็นลูกหลานในรุ่นถัดมายอมรับ ในอุดมการณ์เหล่านั้นที่ยังคงฝังรากลึกอยู่ภายใต้จิตสำนึก และนำไปใช้ในการลุกขึ้น มาต่อสู้เพื่อปกป้องชุมชนหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์จวบจนปัจจุบัน ในขณะเดียวกัน พื้นที่ประวัติศาสตร์ของชาวบ้านที่ถูกถ่ายทอดผ่านอุดมการณ์ในการต่อสู้นั้น พบว่า

เป็นพื้นที่ที่มีการให้ความหมายแตกต่างจากหน่วยงานภาครัฐคือ เป็นพื้นที่ที่ทำให้มองเห็นถึงความพยายามปกป้องและสร้างความทรงจำในการสืบทอดพื้นที่แห่งนี้ร่วมกัน และสามารถทำให้พื้นที่แห่งนี้ไม่ได้เป็นพื้นที่มีเพียงเรื่องเล่าในเชิงประวัติศาสตร์หรือการต่อสู้ของผู้คนเพียงเท่านั้น แต่พื้นที่แห่งนี้เสมือนเป็นพื้นที่ที่มีชีวิตที่ถูกปลูกฝังผ่านอุดมการณ์จากรุ่นสู่รุ่น จนทำให้ผู้ศึกษาคิดว่า นี่อาจเป็นกลไกสำคัญที่กลายเป็นการสร้างพลังให้คนเล็กคนน้อยในชุมชนลุกขึ้นมาตอบโต้หรือต่อรองกับชนชั้นที่มีอำนาจอยู่ในขณะนี้

ดังนั้น การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ภายใต้พื้นที่ประวัติศาสตร์ระหว่างรัฐและคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลาและมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกลไกทั้ง 2 ของรัฐที่ไม่สามารถแยกออกจากกันโดยสิ้นเชิง แต่ในขณะที่กลไกของคนในชุมชนแม้จากบทวิเคราะห์อาจจะพบว่ามีการใช้เพียง 1 กลไก แต่ทว่าในท้ายที่สุดกลไกดังกล่าวได้กลับกลายเป็นการขับเคลื่อนไปสู่การโต้ตอบการครองอำนาจนำของรัฐ เนื่องจากจะเห็นได้ชัดเจนว่าต่างฝ่ายมีการสร้างคุณค่า/ความหมายของพื้นที่ประวัติศาสตร์แตกต่างกัน ดำเนินขณะที่การพัฒนา และการอนุรักษ์ตัวโบราณสถาน มักถูกนิยามและทำลายการโดยหน่วยงานราชการและบรรดานักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในแขนงต่าง ๆ เพื่อทำให้บริเวณพื้นที่นั้น ๆ กลายเป็นสวนสาธารณะที่ยังคงยึดโยงอยู่กับประวัติศาสตร์ชาติ จึงทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชนไม่ปรากฏและถือเป็นการทำลายความทรงจำของชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้มองเห็นได้ว่าการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้รับความทรงจำร่วมของชุมชนต่าง ๆ ให้นายไปและนำประวัติศาสตร์ชาติเข้าไปแทนโดยการดำเนินการของรัฐและผู้นำรัฐ ลักษณะเช่นนี้ประชาชนจึงไม่สามารถหยิบทุนด้านต่าง ๆ ที่สืบทอดมาแต่อดีตใช้เผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม (เลิศชาย ศิริชัย, ม.ป.ป.: 2)

ในช่วงการเปลี่ยนผ่านจะเห็นได้ว่าชุมชนป้อมมหากาฬ จากอดีตเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการเดินทางการค้ารับ จนปัจจุบันยังคงเป็นเส้นทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าในการศึกษาการเปลี่ยนสภาพบ้านเมืองของไทยปัจจุบันได้ดีเช่นกัน เพราะเป็นเส้นทางที่สำคัญในการเรียกร้องการเป็นประชาธิปไตยของไทยไม่กี่ปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามคนในชุมชนได้ต่อสู้กับภาครัฐ โดยพยายามเรียกร้องความเป็นธรรมจากหน่วยงานยุติธรรม แต่กลับได้ผลว่า ให้กรุงเทพมหานครสามารถดำเนินการได้

ปกติ เพื่อประโยชน์แก่ราชการและประเทศชาติ เมื่อผลเป็นดังที่กล่าวแล้ว ทำให้คนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้องเกิดความไม่พอใจเลยเกิดกิจกรรมเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างเกิดขึ้น ซึ่งจะนำเสนอในประเด็นของการลุกมาต่อสู้ของปัญญาชนต่อไป

การลุกขึ้นมาต่อสู้ของปัญญาชน

จากการลุกขึ้นมาต่อสู้ของกลุ่มปัญญาชนและคนในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องปัญญาชนของกร์มซี ได้อธิบายว่าปัญญาชนไม่ใช่แค่เพียงนักคิด/นักวิชาการ/ผู้มีการศึกษาเท่านั้น แต่ปัญญาชนเป็นผู้จัดการความขัดแย้งต่าง ๆ และทำหน้าที่ผลิตและกระจายความรู้/ ความคิดให้กับชาวบ้าน แต่จะมีแค่ไม่กี่คนที่ทำหน้าที่เป็นปัญญาชนจริงๆ ในสังคมหนึ่ง ๆ และจะต้องเข้าไปเกี่ยวพันกับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์อีกด้วย (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข วิมานหิน, 2553 : 189-190) การเกิด “ปัญญาชน” ในชุมชนป้อมมหากาฬสืบเนื่องมาจากการที่หน่วยงานรัฐได้เริ่มเข้าไปไถ่หรือเวนคืนที่ดินภายในพื้นที่ด้วยการใช้พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดิน ถือเป็นวิธีการใช้กฎหมายบังคับให้ชาวบ้านย้ายออกจากพื้นที่ จึงส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งตามมา และนำไปสู่การก่อเกิด “ปัญญาชน” ในชุมชนที่ลุกขึ้นมาได้ตอบและต่อสู้เพื่อต้องการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น

เมื่อชุมชนได้ถูกไถ่หรือจากพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดิน ปี พ.ศ. 2535 และกลายมาเป็นปัญหาที่เกิดการปะทะกันอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2546 ระหว่างหน่วยงานรัฐและชุมชนจึงทำให้ผู้ประสานงานชุมชนและชาวบ้านในชุมชนต่างก็ประสบกับปัญหาที่เรียกว่า “ขาดพลัง” เพราะไม่สามารถนำไปสู่การต่อสู้หรือต่อรองกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ได้หากดำเนินการเพียงชาวบ้านภายในชุมชนเพียงเท่านั้น จนกระทั่งจุดตรงนี้จึงกลายมาเป็นการหาหนทางในการแก้ปัญหาโดยผู้ประสานงานได้ผันตัวจากการทำหน้าที่เป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชนเท่านั้น แต่ยังได้ก้าวข้ามออกมาต่อสู้และเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้น อาทิ การต่อสู้เริ่มแรกเรียกร้องไปยังหน่วยงานให้เห็นใจแก่คนในชุมชน ขึ้นต่อมาเรียกยื่นเรื่องไปยังหน่วยงานยุติธรรมและศาลปกครองพิจารณาคดี ขั้นล่าสุดในช่วงเวลาที่ผ่านมีการออกมาเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมและนักวิชาการ เช่น นักวิชาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้แสดงความ

คิดเห็นแก่หน่วยงานกรุงเทพมหานคร ว่าควรมีการแก้ไขกฎหมาย โดยที่กรุงเทพมหานคร ออกพระราชกฤษฎีกา ฉบับใหม่ขึ้นมา เพื่อแก้ปัญหาพื้นที่บริเวณชุมชนป้อมมหากาฬ เพราะพื้นที่เหล่านี้ไม่เหมาะที่จะสร้างสวนสาธารณะ ซึ่งความจริงแล้ว เห็นควรให้คนในพื้นที่ช่วยกันดูแลชุมชนของเขามากกว่า (ชาตรี ประกิตนันทการ (ผู้ให้สัมภาษณ์), สุากร สิทธิโชค (ผู้สัมภาษณ์), ที่ชุมชนป้อมมหากาฬ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2559.) สำหรับตัวแทนชุมชนป้อมมหากาฬ ในฐานะประธานของชุมชนได้เสนอว่า ภาคประชาสังคมควรผนึกกำลังมากกว่าจะ ดำเนินนโยบายที่วางไว้ (ธวัชชัย วรมหาคุณ (ผู้ให้สัมภาษณ์), สุากร สิทธิโชค (ผู้สัมภาษณ์), ที่ชุมชนป้อมมหากาฬ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2559.) นอกจากนี้คณะกรรมการฟื้นฟูวัฒนธรรมและภาคีเครือข่ายอื่นๆ ที่ได้รับผลกระทบ จากการฉีกรื้อที่ดินเหมือนกัน เกิดการแลกเปลี่ยนปัญหาหรือการหาหนทางในการร่วมมือกัน ซึ่งเหล่านี้ทำให้ผู้ศึกษามองเห็นการก่อเกิด “ปัญญาชนสังกัดชนชั้น” (Organic Intellectual) ในความหมายของกรีมซีคือ กลุ่มนักคิดที่มีแนวคิดผูกติดโดยตรงกับกลุ่มสังคมหนึ่งๆ เป็นการเฉพาะ เพราะเมื่อมีเงื่อนไขใดๆ ที่คุกคามอิสระทางความคิด คนกลุ่มนี้ก็จะกลายสภาพไปเป็นปัญญาชนผู้เข้าสังกัด ชนชั้นหนึ่งๆ (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2553 : 190-191) ในขณะเดียวกันผู้ประสานงานชุมชนคนนี้องค์จึงเสมือนการกลายเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมความคิด โดยเฉพาะการได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการฟื้นฟูวัฒนธรรม ซึ่งการอนุรักษ์หรือการฟื้นฟูวัฒนธรรมต่างๆ จาก “พื้นที่ประวัติศาสตร์” ถือเป็นหนทางหนึ่งในการนำไปใช้ต่อสู้หรือเคลื่อนไหว พร้อมทั้งการเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการผลักดันและชูประเด็นที่เป็นความต้องการร่วมของชนชั้น (Collective Needs of a Class) (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557 : 174) ร่วมกับชุมชนอื่นๆ และนักวิชาการคนอื่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหากที่กำลังเกิดขึ้น

ดังนั้น การเกิดขึ้นของปัญญาชนครั้งนี้ได้แบ่งออกมาเป็น 2 กลุ่มคือ ปัญญาชนแบบดั้งเดิม (Traditional Intellectual) และปัญญาชนสังกัดชนชั้น (Organic Intellectual) โดยเฉพาะการเกิดปัญญาชนสังกัดชนชั้นที่สามารถยกระดับไปสู่การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนอื่นๆ ที่กำลังประสบปัญหาเดียวกัน เหล่านี้ทำให้มองเห็นการรวมกลุ่มของผู้คนระหว่างชนชั้นที่มีอารมณ์ความรู้สึกบางอย่างร่วมกัน ในฐานะผู้ประสบกับปัญหาในลักษณะคล้ายคลึงกันจากการโดนไล่รื้อที่ดิน) ในขณะเดียวกัน

ก็สามารถดึงนักวิชาการจากภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่อสู้หรือเคลื่อนไหว จนท้ายที่สุดกระบวนการของการมีผู้คนจากหลากหลายกลุ่มเข้ามามีกลายเป็นพลังของการเคลื่อนไหวที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่มีเหตุการณ์การไถ่ชีวิตโคกระบือที่ดินในปี พ.ศ. 2546 ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่นำไปสู่การทำหน้าที่ปัญญาชนของผู้ประสานงานชุมชนผู้นี้ก็ยังคงทำหน้าที่เคลื่อนไหวและต่อสู้อย่างต่อเนื่องโดยการยื่นข้อเสนอ “แนวคิดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์” กับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่

พลังของชุมชนกับการต่อสู้ด้วยการยึดหลักรัฐธรรมนูญ

กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชนป้อมมหากาฬจัดได้ว่าเป็นกระบวนการที่มีการพัฒนามาโดยตลอดนับตั้งแต่ที่หน่วยงานรัฐที่ได้อาศัยกฎหมายว่าด้วยพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2535 เพื่อให้ชาวบ้านออกจากชุมชน เนื่องจากการเคลื่อนไหวและการโต้ตอบที่ผ่านมาได้ดำเนินไปตามหลักการทางกฎหมายภายใต้สิทธิชุมชน

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชนได้ดำเนินการต่อสู้ ต่อรองมาอย่างต่อเนื่องและอยู่ภายใต้ของสิทธิชุมชนที่มีสิทธิในการปกป้องหรืออนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่ โดยเป็นไปตามมาตรา 66 และมาตรา 67 ตามรัฐธรรมนูญ ปี 2550 (รัฐสภา, 2550 : 21) โดยได้กล่าวถึงการที่ชุมชนท้องถิ่นและรัฐมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จารีตประเพณีหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ในขณะที่ชุมชนเองก็พยายามอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรมต่าง ๆ เอาไว้ผ่านพื้นที่ประวัติศาสตร์ แต่ในขณะเดียวกันก็กลับกลายเป็นว่าทั้งรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐก็ได้ดำเนินการอนุรักษ์ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” เช่นกัน แต่ทว่าการอนุรักษ์กลับกลายเป็นการที่จะต้องไถ่ชีวิตชาวบ้านออกจากพื้นที่โดยทำให้ผู้เขียนได้มองเห็นการโต้ตอบในมิติทางกฎหมายของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐได้ใช้เป็นกลไกในการปราบปรามและกลไกการครอบงำทางความคิดควบคู่กันไป ในขณะเดียวกันบทสะท้อนในช่วงสุดท้ายผู้เขียนพบว่าหากท้ายที่สุดชาวบ้านไม่สามารถโต้ตอบการครองอำนาจนำของรัฐบาลและหน่วยงานรัฐตามรัฐธรรมนูญมาตรา 66 และ 67 ได้นั้น เนื่องจากขณะนั้นรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2559 ขึ้นมา จึงส่งผลต่อการ

ได้ตอบการครองอำนาจในรูปแบบที่ 3 ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน

การสร้างกลุ่มทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน

การสร้างแนวร่วมถือเป็นการขยายฐานการต่อสู้ของประชาชนที่มาจากผู้คนในกลุ่มต่างๆ ในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหว ซึ่งการสร้างแนวร่วมได้สอดคล้องกับแนวคิดกลุ่มทางประวัติศาสตร์ (Historical Bloc) ของกรัมสกีที่อธิบายว่าในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์นั้น จะต้องดูว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มใดบ้าง และจะต้องนำไปสู่การ “รวมตัวเฉพาะกิจ” ระหว่างกันในบริบททางประวัติศาสตร์ โดยผู้ที่เข้ามาต่างก็มีการมโนความรู้สึกบางอย่างร่วมกัน และสำหรับกรณีการสร้างแนวร่วมของชาวบ้านในชุมชนป้อมมหากาฬพบว่า ได้มีการสร้างแนวร่วมและเปิดพื้นที่ให้ภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวอย่างบ่อยครั้งและสถานการณ์การเคลื่อนไหวหลังจากการที่ชุมชนได้ถูกปิดประกาศการไล่รื้อจากหน่วยงานภาครัฐก็มีการจัดแถลงข่าวแสดงจุดยืน พร้อมทั้งร่วมแลกเปลี่ยนหาแนวทางการจัดการที่ดินในประเด็นเรื่อง “คน โบราณสถาน สวน ผู้บุกรุก กับส่วนร่วม?” ก็จะประกอบไปด้วยเครือข่ายชุมชนเก่าในเขตพระนคร-ป้อมปราบศัตรูพ่าย เครือข่ายชาวบ้านจากชุมชนเงี้ยวนครเขมร ชุมชนบางลำพูและนางเลิ้ง นักวิชาการ เครือข่ายการท่องเที่ยว และสื่อมวลชน ฯลฯ ในขณะเดียวกันผู้เขียนมีโอกาสดลงพื้นที่และได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆ ระหว่างชุมชนและองค์กรต่างๆ ที่เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมเดินเท้าท่องเที่ยววิถีถิ่น “จากป้อมสุป้อม ป้อมพระสุเมรุถึงป้อมมหากาฬ” และกิจกรรมการประชุมกลุ่มระหว่างผู้ประสานงานของชุมชนและองค์กรหลักที่ทำงานขับเคลื่อนกับชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้การประชุมกลุ่มครั้งนี้ผู้เขียนพบว่าผู้ที่เข้าร่วมจะต้องเป็น “คนในกลุ่มทำงาน” เท่านั้น หากเป็นหน่วยงานภายนอกก็ไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ แต่การที่ผู้ศึกษามีโอกาสได้เข้าไปร่วมประชุมและได้รับความไว้วางใจเนื่องจากสายสัมพันธ์เดิมที่มีจากอาจารย์ของผู้เขียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เคยทำงานในชุมชนมาก่อน ประกอบกับการเข้าไปทำความรู้จักกับผู้ประสานงานชุมชน และได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การเคลื่อนไหวกรณีโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในภาคใต้ จนพบว่าผู้ประสานงานชุมชนที่เป็นแกนนำในชุมชนก็เคยมีประสบการณ์

การเคลื่อนไหวในพื้นที่ภาคใต้ จนนำไปสู่การได้รับความไว้วางใจในระดับหนึ่งและสามารถเข้าไปร่วมรับฟังทิศทางหรือแนวทางการเคลื่อนไหวหรือได้ตอบร่วมกับชุมชนและองค์กรหลักๆ ในครั้งนี้ได้

ทั้งนี้การสร้างพลังร่วมเสมือนเป็นการรวมตัวเฉพาะกิจหรือเรียกว่าการรวมกลุ่มทางสังคม โดยทางชุมชนพยายามยกระดับการเคลื่อนไหวที่มีเฉพาะชาวบ้านในชุมชนสู่การสร้างภาคีเครือข่ายอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วม ในขณะเดียวกันผู้เขียนคิดว่าวิธีการสร้างภาคีเครือข่ายจากกลุ่มต่างๆ เข้ามา ถือเป็นความพยายามสร้างการครองความเป็นผู้นำของฝ่ายคนในชุมชน หลังจากก่อนหน้านี้มีนโยบายการพัฒนาเมืองข้างต้นจะมีรัฐทำหน้าที่เป็นผู้ครองความเป็นเจ้าแห่งการกระทำการตามกฎหมาย แต่ในขณะที่คนในชุมชนกลับมีความพยายามสร้างพลังมวลชนอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการการต่อสู้หรือเคลื่อนไหว ซึ่งผู้ศึกษามองว่าประเด็นตรงนี้ทำให้มองเห็นถึงกระบวนการทำงานเพื่อครอบครองความเป็นเจ้าทางด้านการเมืองและอุดมการณ์ ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ ได้สรุปให้เห็นบทบาทหน้าที่สำคัญของกระบวนการดังกล่าว 3 ด้าน ซึ่งการที่ผู้ประสานงานของชุมชนพยายามลุกขึ้นมาต่อสู้กับรัฐ โดยใช้วิธีการสร้างสภาองค์กรชุมชน เป็นตัวรองรับเพื่อไม่ให้นำไปสู่ปัญหาการปะทะที่รุนแรง ในขณะเดียวกันความพยายามในการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนถือเป็นกลไกการครอบงำความคิด ไปสู่เจ้าหน้าที่หรือองค์กรต่างๆ ที่มาร่วมประชุม และเป็นการโน้มน้าวเพื่อให้ทุกฝ่ายต่างเห็นพ้องร่วมกันว่าหากมีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน จะสามารถเป็นแนวทางหนึ่งไว้สำหรับการต่อสู้ ต่อรอง หรือการได้ตอบการครองอำนาจหน้าที่หน่วยงานรัฐยังคงดำรงอยู่ในฐานะของ “ชนชั้นปกครอง” ซึ่งทำงานอยู่ภายใต้สถาบันการเมืองการปกครองอันเป็นสถาบันหลักในสังคม

ดังนั้นการสร้างแนวร่วมจากกลุ่มพลังทางสังคม (Social Forces) ภายใต้พื้นที่ประวัติศาสตร์เดียวกันมากกว่าการหาจุดร่วมที่แตกต่างกันเพียงเพื่อความต้องการของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งนี้การกระทำต้องยึดถึงกรรมพลังของโครงสร้างทางสังคมต่างๆ เพื่อความสุขของคนในสังคม ตลอดจนการแบ่งหน้าที่และบทบาทในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์และสร้างความเป็นพื้นที่แห่งความทรงจำทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ภาครัฐต้องได้รับการสนับสนุนจากภาคชุมชนในการปฏิบัติการ และชี้ให้สังคมภายนอกเห็นถึงการกระทำที่ไม่ถูกต้องของรัฐในการดำเนินตามนโยบายที่วางไว้จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

การเคลื่อนไหวและการต่อสู้กับปัญหาการไล่รื้อที่ดินของผู้คนในชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งเป็นผู้กระทำทางสังคม (Social Actors) มีความพยายามที่จะสร้างความเป็นตัวตนผ่านพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้ปรากฏ ซึ่งผู้เขียนพบว่าบางครั้งชาวบ้านบางส่วน โดยเฉพาะผู้นำชุมชน นักวิชาการในมหาวิทยาลัย และภาคีเครือข่ายที่มีลักษณะของการเป็นปัญญาชนสังกตชนชั้นและสามารถผันตัวเองให้กลายมาเป็นผู้ครองอำนาจนำด้วยเช่นกัน โดยกระบวนการสร้างอำนาจนำก็จะดำเนินการผ่านกลไกสำคัญเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน ในขณะที่เดียวกันก็ได้ใช้กลไกขับเคลื่อนสู่พื้นที่สังคมการเมือง โดยเฉพาะการใช้กฎหมายว่าด้วยพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินมาใช้ควบคู่กันไป

ในที่สุดแล้วภาครัฐในการอำนาจการดำเนินงานของกรุงเทพมหานครก็กำลังที่จะหาวิธีการที่ถนอมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐให้มากที่สุด เพื่อการบริหารราชการอื่นๆ ตามมา ทั้งนี้การพยายามพัฒนาเมือง โดยเฉพาะชุมชนป้อมมหากาฬของกรุงเทพมหานคร เป็นแนวคิดที่มีมาช้านานที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้จนถึงทุกวันนี้ เพียงเพราะต่างฝ่ายต่างออกมาให้ข้อเท็จจริงที่แตกต่างกันไป ภายใต้วิธีการในการพัฒนาเมืองที่แตกต่าง แต่มีเป้าหมายในลักษณะเดียวกันนั้นคือการสร้างรายได้และรักษาไว้เป็นมรดกของชาติไทย

นอกจากนี้ฝ่ายของรัฐและชุมชน มีความปรารถนาดีต่อโบราณสถานชุมชนป้อมมหากาฬในการดูแลรักษาแต่ต่างฝ่ายต่างก็ไม่สามารถยุติปัญหาขัดแย้งเหล่านั้นที่เกิดขึ้นได้ โดยต่างฝ่ายพยายามหาจุดร่วมของความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่เป็นไปทิศทางเดียวกัน ทั้งนี้ทั้งสองฝ่ายควรออกมาเสวนาและพบปะกันอย่างจริงจังมากขึ้น เพื่อแก้ปัญหาและดำเนินตามในแนวทางที่สมานฉันท์กัน

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2553). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎี**

เศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

- เจนศักดิ์ แซ่อึ้ง. (2553). “โลว์ที่” ชุมชน ตีแผ่ความเจ็บช้ำรัฐรังแกประชาชน
ด้วยคำว่า “พัฒนา”. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2559,
จาก <http://www.isranews.org/>
- ธนกมล วัฒนกุล. (2550). การเมืองเรื่องพื้นที่ พลวัตทางสังคมของชุมชน
(กรณีศึกษา : ชุมชนป้อมมหากาฬ) (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบัน
วิชาการ 14 ตุลา.
- บุญวันต์ จิตประคอง. (2555). การเมืองแบบ “Hegemony” และการเมืองแบบ
“ผูกขาดการใช้อำนาจ” : ลักษณะเด่นทางการเมืองในเอเชียตะวันออก
เฉียงใต้ กรณีศึกษาพม่า, สิงคโปร์ และกัมพูชา.
สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2559, จาก <http://www.thaiworld.org/th/>
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2558). การเมืองวัฒนธรรมไทย ว่าด้วยความทรงจำ/
วาทกรรม/อำนาจ (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: ภาพพิมพ์.
- ภูริทัต ไชยเศรษฐ์. (2547). ชุมชนป้อมมหากาฬ : การสร้างและต่อรอง
ความหมายในพื้นที่ทางสังคม(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ).
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัฐสภา. (2550). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550. กรุงเทพฯ :
สถาบันพระปกเกล้า.
- เลิศชาย ศิริชัย. (ม.ป.ป.). จะเข้าใจและจะทำอะไรกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
ประสบการณ์จากการศึกษาการใช้ทรัพยากรของชุมชนรอบทะเลสาบ
สงขลา. นครศรีธรรมราช : สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- วัชรพล พุทธรักษา. (2557). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโตนิโอ
กรัมซี.กรุงเทพฯนคร : ภาพพิมพ์.
- วัชรพล พุทธรักษา. (2551). อันโตนิโอ กรัมซีกับการอธิบายการเมืองไทยร่วมสมัย.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิภาวรรณ ศิริพรรคชัย. (2550). เรื่องเล่าจากชุมชนที่ถูกโลว์แห่งหนึ่ง
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. (2557). ความขัดแย้งของการปฏิวัติ อันโตนิโอ กรัมซีกับปัญหา
ของปัญญาชน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

อรวรรณ เหม่นแหลม. (2559). **ย้อนรอย 234 ปี “ป้อมมหากาฬ” ลมหายใจ
ชุมชนที่กำลังรยริน**. สืบค้นเมื่อ 26 เมษายน 2559,
จาก <http://m.manager.co.th/OnlineSection/detail/9590000035607>

บุคลากร

- ชาติรี ประกิตนันทการ (ผู้ให้สัมภาษณ์). สุagr ลิทธิโชค (ผู้สัมภาษณ์).
ที่ชุมชนป้อมมหากาฬ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร.
เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2559.
- ธวัชชัย วรมหาคุณ(ผู้ให้สัมภาษณ์). สุagr ลิทธิโชค (ผู้สัมภาษณ์).
ที่ชุมชนป้อมมหากาฬ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร.
เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2559.
- ศักดิ์ชัย บุญมา(ผู้ให้สัมภาษณ์). สุagr ลิทธิโชค (ผู้สัมภาษณ์).
ที่ชุมชนป้อมมหากาฬ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร.
เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2559.

